

Скорочення мережі римо-католицьких монастирів у Волинській губернії у ХІХ ст.: причини та наслідки

Проаналізовано зміни у мережі римо-католицьких монастирів у Волинській губернії протягом ХІХ ст. Розглянуто законодавство, на підставі якого відбувалось закриття монастирів. Зроблено висновок про кількість римо-католицьких чернечих осередків, що зазнали скорочення внаслідок конфесійної політики уряду Російської імперії.

Ключові слова: Волинська губернія, римо-католицькі монастирі, чернечий орден, конфесійна політика, російське законодавство.

Упродовж тривалого перебування волинських земель у складі Речі Посполитої у регіоні склалась розгалужена мережа римо-католицьких монастирів. У кінці ХVІІІ ст. Волинь опинилась у складі Російської імперії, де основною була Православна Церква, цілком підпорядкована державі, а власність її секуляризована.

Варто прослідкувати, як змінилась мережа римо-католицьких монастирів у Волинській губернії в умовах російської конфесійної політики.

До перших заходів щодо римо-католицького духовенства, яке опинилося в межах Російської імперії внаслідок першого поділу Речі Посполитої, царський уряд вдавсь ще на початку 1770-х років. Відповідно до указу від 14 грудня 1772 р. чорне духовенство зберігало орденський устрій, однак потрапляло під контроль єпископів, а не генералів орденів, як було до цього часу. Майно католицького чернецтва залишалось у його власності за умови складання ним присяги на вірність російському престолу [1]. Також оголошувалась свобода відправлення обрядів [2]. Таким чином, ліквідації римо-католицьких монастирів не передбачалось, бо такі дії могли викликати спротив з боку римо-католицького населення у новоприєднаних землях, де нова влада перебувала на стадії становлення.

Хоча формальних підстав для закриття римо-католицьких монастирів уряд не визначив, але було знайдено спосіб обмеження росту їхнього нерухомого майна шляхом заборони дарувань. У 1786 р. з'явився сенатський указ, що став прецедентом, відповідно до якого особи, котрі бажали заповісти монастирю якусь нерухому власність, могли це зробити лише у грошовій формі. Ще раз наголошувалось на підпорядкованості «усіх чернечих орденів римської віри»

лише архієпископу Могильовському, а не «якій-небудь духовній владі, яка знаходиться поза межами імперії» [3].

За імператора Павла І було врегульовано адміністративний устрій Римо-католицької Церкви та декларовано основні правила функціонування монастирів. Згідно з указом від 28 квітня 1798 року утворювалися шість дієцезій, а архієпископ Могильовський ставав митрополитом, тобто вищим церковним ієрархом Римо-католицької Церкви в Російській імперії. Парафії Волинської губернії перебували у складі Луцької римо-католицької дієцезії на чолі з єпископом Каспером-Казимиром Цецішевським, резиденція якого знаходилась у Луцьку. Монаші ордени, «провінціали або інші начальники», Семінарії, «школи в всілякі церковні або духовні установи» підпорядковувались архієпископу та єпископам в єпархіях [4].

Верховна влада також визначила попередні умови вступу в католицький монастир. Кандидату в ченці (не молодшому двадцяти двох років) необхідно було звернутись до губернської влади для засвідчення того, що він є вільною особою, не судимою та не перебуває під слідством. Відповідну інформацію разом із проською бажаного вступити в монастир губернське правління передавало керівництву духовного ордену в Римо-католицьку духовну колегію, яка приймала рішення і надсилала його в Головне управління духовних справ іноземних сповідань на затвердження. Вимагалось три роки служити у монастирі послушником, після чого можна було скласти чернечі обітничі [5].

На початку ХІХ ст. осередки римо-католицького чорного духовенства діяли у всіх повітах Волинської губернії, однак найбільше їх було у Дубенському, Луцькому, Острозькому та Креме-

нецькому повітах, менше – у Володимир-Волинському, Новоград-Волинському Заславському, Старокостянтинівському, Ковельському, Овруцькому та Рівненському. Серед міст виділялися Луцьк, де свої монастирі мали домініканці, тринітарії, бернардини, боніфратри, кармеліти та бригітки, і Дубно, в якому знаходились чернечі громади францисканців, бернардинців, кармеліток, домініканок та бригіток.

Загалом в губернії функціонували обители близько п'ятнадцяти римо-католицьких чернечих орденів. Найбільше – 16 обителей – мали домініканці. Вони зосереджувались у Володимирі-Волинському, Дубні, Камені-Каширському, Козині, Кременці, Кульчині, Луцьку, Любарі, Ляхівцях, Невиркові, Овручі, Старокостянтиніві, Торговиці, Чорторійську, Яловичах [6]. Також було багато монастирів ордену кармелітів (в Аннополі, Вишнівці, Городищі, Дорогостаях, Лабуні, Луцьку, Олевську, Топорищі, Чмелі та Ушомирі) [7] та францисканців (у Дружкополі, Дубні, Заславі, Івниці, Корці, Кременці, Межирічі Острозькому, Шумську) [8].

З початку 1830-х років запровадження «офіційної народності», концепція якої виражена у формулі «Православ'я. Самодержавство. Народність», мало трагічні наслідки для Римо-католицької церкви. Своім існуванням вона порушувала цю потрібну єдність: релігійну, політичну і національну єдність. Ще більше вплинуло на встановлення верховної влади до римо-католиків Листопадове повстання 1830 р. У липні 1832 р. з'явився указ «Про ліквідацію деяких римо-католицьких монастирів», який став підставою для масового закриття латинських монастирів у західних губерніях Російської імперії. Формальним приводом для ліквідації обителей було прагнення влади впорядкувати мережу монастирів, натомість повстання взагалі не згадувалось в указі. Владі «з повідомлень місцевої адміністрації стало відомо, що римо-католицькі монастирі перебували у неналежному стані і всі вжиті проти цього заходи виявились марними» [9]. Зібравши необхідні відомості, міністерство внутрішніх справ почало стверджувати, що основна причина занепаду полягала у надмірній кількості чернечих обителей порівняно з кількістю ченців. Імператор визнав, що настав час покласти край порушенню статуту та безладу, послабленню дисципліни, поганому управлінню монастирським майном настоятелями, які до

того ж часто змінювались. Кращим і єдиним рішенням, на його думку, було закриття «зайвих» монастирів [10]. Закриттю підлягали ті монастирі, де не був укомплектований штат, і які не могли себе забезпечити. Однак раніше офіційно владою не визначалось, скільки насельників має налічувати римо-католицький монастир, щоб вважатися повноцінним. Крім того, попередні закони про заборону дарування монастирям нерухомого майна і правила вступу у ченці спричинили зменшення монастирських капіталів та кількості служителів.

На підставі указу від 1832 р. було закрито більшість монастирів Волинської губернії, зокрема, домініканців у Камені-Каширському, Кульчині [11], Кременці, Невиркові, Овручі, Чорторійську [12], Старокостянтиніві, Торговиці [13], францисканців у Дружкополі [14], Івниці, Корці, Кременці, Ляхівцях, Шумську, августинців у Затурцях, Радзихові, Кодні [15], тринітаріїв у Шумбарі, бернардинців у Варковичах та Кустині, піарів у Дубровиці, кармелітів в Аннополі, Вишнівці, Городищині, Дорогостаях [16], Лабуні [17], Олевську [18], Топорищах та Хмелівці, капуцинів в Острозі, маріанів у Берездові [19].

Наступним указом від 25 грудня 1841 р. все нерухоме майно «іновірного» духовенства західних губерній імперії передавалось у відання міністерства державного майна, за винятком приватної власності духовних осіб. Це рішення мотивували нестачею коштів для належного забезпечення духовенства та його установ. В указі зазначалось, що однією з причин конфіскації церковної власності у західних губерніях була участь духовенства у повстанні 1830-1831 рр. [20].

Згідно з цим указом також відбувся поділ монастирів на штатні, тобто такі, що отримували державне фінансування, та заштатні, які взагалі не фінансувались. Штатні монастирі поділялись на три класи: чоловічий монастир першого класу мав налічувати 22 ченці, другого – 16, третього – 13; а жіночі монастирі першого класу – 19 черниць, другого – 16, третього – 11. Ченці переводилися на державний оклад. Залежно від класу встановлювались розміри плати монахам. Із 1843 року усі монастирі підпорядковувались візитатору – представнику духовенства, якого обирало єпархіальне керівництво [21].

Складною процедурою було призначення настоятеля монастиря. Наприклад, із смертю

настоятеля Дубенського бернардинського монастиря у 1843 році монахи згідно з уставом ордену обрали на цю посаду із свого кола ієромонаха Адріана Авгела, який мав бути затверджений консисторією. Також новий настоятель складав присягу в місцевій поліції, а дубенський декан зобов'язувався стежити за ним і повідомляти про його діяльність у консисторію [22]. Вибори настоятеля перетворювались на формальність, адже без затвердження кандидата консисторією і губернськими органами влади вони не мали юридичної сили.

Якщо на рубежі XVIII – XIX ст. у Луцько-Житомирській римо-католицькій єпархії було 498 монахів та 51 монахиня [23], то на 1844 р. загальна кількість монахів при чоловічих та жіночих римо-католицьких монастирях та парафіях скоротилась до 226 осіб, а у 1846 році – до 218. Отже, особовий склад монастирів зменшився вдвічі внаслідок політики російського уряду [24].

Таблиця 1

**Римо-католицькі монастирі
Волинської губернії (1848-1852 рр.) [25]**

Рік	Штатні монастирі				Заштатні монастирі			
	чоловічі		жіночі		чоловічі		жіночі	
		ченців		черниць		ченців		черниць
1848	7	87	1	12	10	69	4	10
1850	7	73	1	10	5	67	3	39
1852	4	?	1	?	4	?	2	?

На 1852 р. у Волинській губернії діяло 6 штатних монастирів та 6 заштатних монастирів. До штатних монастирів належали Межиріцький піарський третього класу, Межиріцький францисканський другого класу, Заславський бернардинський другого класу, Старокостянтинівський капуцинський третього класу, Дедеркальський реформатський третього класу та Дубенський жіночий монастир ордену кармеліток. До заштатних монастирів належали Дубенський бернардинський, Луцький бернардинський, Любарський домініканський, Луцький сестер милосердя, Житомирський сестер милосердя [26].

В 1840–1853 рр. закрито луцькі монастирі боніфраторів, домініканців, тринітаріїв, бернардинів, а майно їх конфісковане [27]. Крім того, у 40-50-х рр. XIX ст. ліквідовано домініканські

монастирі у Ляхівцях та Кульчині; монастирі францисканського ордену у Дубні, монастир піарів у Великому Межиріччі. Таким чином, на 1863 р. у Волинській губернії залишилось 9 монастирів [28].

Подібна політика російського уряду спонукала католицьке духовенство до підтримки польського повстання. Саме у Волинській губернії була найактивнішою допомога чорного духовенства повстанцям у польському патріотичному русі, який у 1863–1864 рр. вилився у Січневе повстання [29]. За допомогу в організації повстання були ліквідовані останні чернечі осередки у Волинській губернії. У 1866 р. на Волині припинена діяльність чоловічого монастиря францисканців у Межиріччі-Острозькому, у 1887 р. – чоловічого монастиря капуцинів у Старокостянтиніві, 1891 р. – реформатів у Великих Дедеркалах. Припинили існування жіночі монастирі у Луцьку: у 1863 р. – сестер милосердя, а у 1878 р. – бригіток; у 1884 р. – монастир кармеліток у Дубні [30].

Отже, впродовж досліджуваного періоду XIX століття мережа римо-католицьких монастирів у Волинській губернії зазнала кардинальних змін, пов'язаних із російською конфесійною політикою. Така політика російського уряду була спричинена небажанням розповсюдження чужої віри у приєднаних від Польщі землях. Крім того, серед причин закриття монастирів велику роль відіграла допомога чернецтва учасникам польських повстань 1830–1831 рр. та 1863–1864 рр.

Незважаючи на те, що римо-католицька віра мала поширення на Волині, існували великі приходи при монастирях, уряд доклав багато зусиль для їх ліквідації, мотивуючи це недостатньою кількістю прихожан, не укомплектованим штатом монастирів та браком коштів для їх фінансування. Закриваючи римо-католицькі монастирі, російська влада не враховувала конфесійної належності місцевого населення. Споруди закритих монастирів передавались православної церкві, різним державним установам, або залишались пустувати та руйнуватись.

Російські самодержці не були зацікавлені в існуванні великих осередків католицизму на новоприєднаних територіях і тому здійснювали політику, спрямовану на скорочення римо-католицької монастирської мережі в регіоні. Ця політика мала успіх, бо до кінця XIX ст. у Волинській губернії ліквідовані всі римо-католицькі монастирі.

Джерела та література

1. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое [далі: ПСЗ РИ. 1]. – СПб., 1830 – Т. XIX. – № 13 922. – С. 688–689.
2. ПСЗ РИ. 1. – СПб., 1830. – Т. XIX. – № 14 122. – С. 913.
3. ПСЗ РИ. 1. – СПб., 1830. – Т. XXII. – № 16 333. – С. 537–538.
4. ПСЗ РИ. 1. – СПб., 1830. – Т. XXVI. – № 18 504. – С. 222–224.
5. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание второе [далі: ПСЗ РИ. 2]. – СПб., 1831. – Т. V. Отделение первое. – № 3 794. – С. 720.
6. Сінкевич Н. Laudare, benedicere, praedicare. Домініканський орден на Волині в кінці XVI – на початку XIX ст. [Текст] : монографія / Н. Сінкевич. – Київ : Кайрос, 2009. – С. 255-259.
7. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. 90, оп 1, спр. 168.
8. ДАЖО, ф. 90, оп 1, спр. 106.
9. ПСЗ РИ. 2. – СПб., 1833. Т. VII – №5506. – С. 508.
10. Там само – С. 508.
11. Сінкевич, Н. Laudare, benedicere, praedicare. Домініканський орден на Волині в кінці XVI – на початку XIX ст. – С. 257 – 259.
12. ДАЖО, ф. 90, оп 1, спр 170.
13. Буравський О. А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 170.
14. ДАЖО, ф. 90, оп 1, спр 163
15. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія: історичний нарис. – Житомир : [б.в.], 2000. –С. 64.
16. ДАЖО, ф. 90, оп 1, спр 162.
17. Там само – ф. 90, оп 1, спр 167.
18. Там само – ф. 90, оп 1, спр 171.
19. Буравський О. А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). – С. 170.
20. ПСЗ РИ 2. СПб., 1842. – Т. XVI. Ч. II. – № 15153 – С 139.
21. Там само. – С 139.
22. ДАЖО, ф.90, оп. 1, спр. 2, арк. 11–12 .
23. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія: історичний нарис. – Житомир : [б.в.], 2000. – С. 47.
24. ДАЖО, ф 90, оп. 1, спр. 22, арк. 6
25. Там само, арк 27-36.
26. Там само, спр. 78, арк. 35-36.
27. Kołosok Bogdan. Kościoł i klasztor trynitarzy w Łucku // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. 1989. – Т. XXXIV. – Z. 3–4. – S. 179.
28. Білоусов Ю. Вказ. праця. – С. 66.
29. Буравський О. А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). – С. 269.
30. Там само –С. 269.

Анна Кирилюк

Сокращение сети римо-католических монастырей в Волынской губернии в XIX в: причины и последствия

Проанализированы изменения в сети римо-католических монастырей в Волынской губернии в течение XIX в. Рассмотрено законодательство, на основании которого происходило закрытие монастырей. Сделан вывод о количестве римо-католических монашеских обителей, закрытых через конфессиональную политику правительства Российской империи.

Ключевые слова: Волынская губерния, римо-католические монастыри, монашеский орден, конфессиональная политика, российское законодательство.

Anna Kyrylyuk

Reduction of Roman-Catholic Monastery Chain in Volyn Governate in the XIXth century: Causes and Consequences

The article deals with the analysis of the changes in the system of Roman Catholic monasteries in Volyn province during the nineteenth century. The legislation is regarded, based on which the closing of monasteries was occurred. The conclusion about the number of Roman Catholic monastic orders, which were subjected to the reduction as a result of religious policy of the government of the Russian Empire, was made.

Key words: Volyn province, Roman Catholic monasteries, monastic order, confessional policy, Russian legislation.